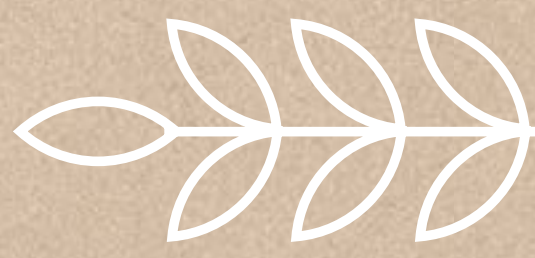

**Przechadzka z książką. Zaproszenie do lektury
nowej publikacji Archiwum Państwowego w Opolu**

ODCIŚNIĘTA PAMIĘĆ WSPÓLNOTY

**Prawne i komunikatywne funkcje pieczęci
gmin wiejskich rejencji opolskiej
w latach 1816–1933,**

w której zaprezentowano
1706 odcisków pieczętnych

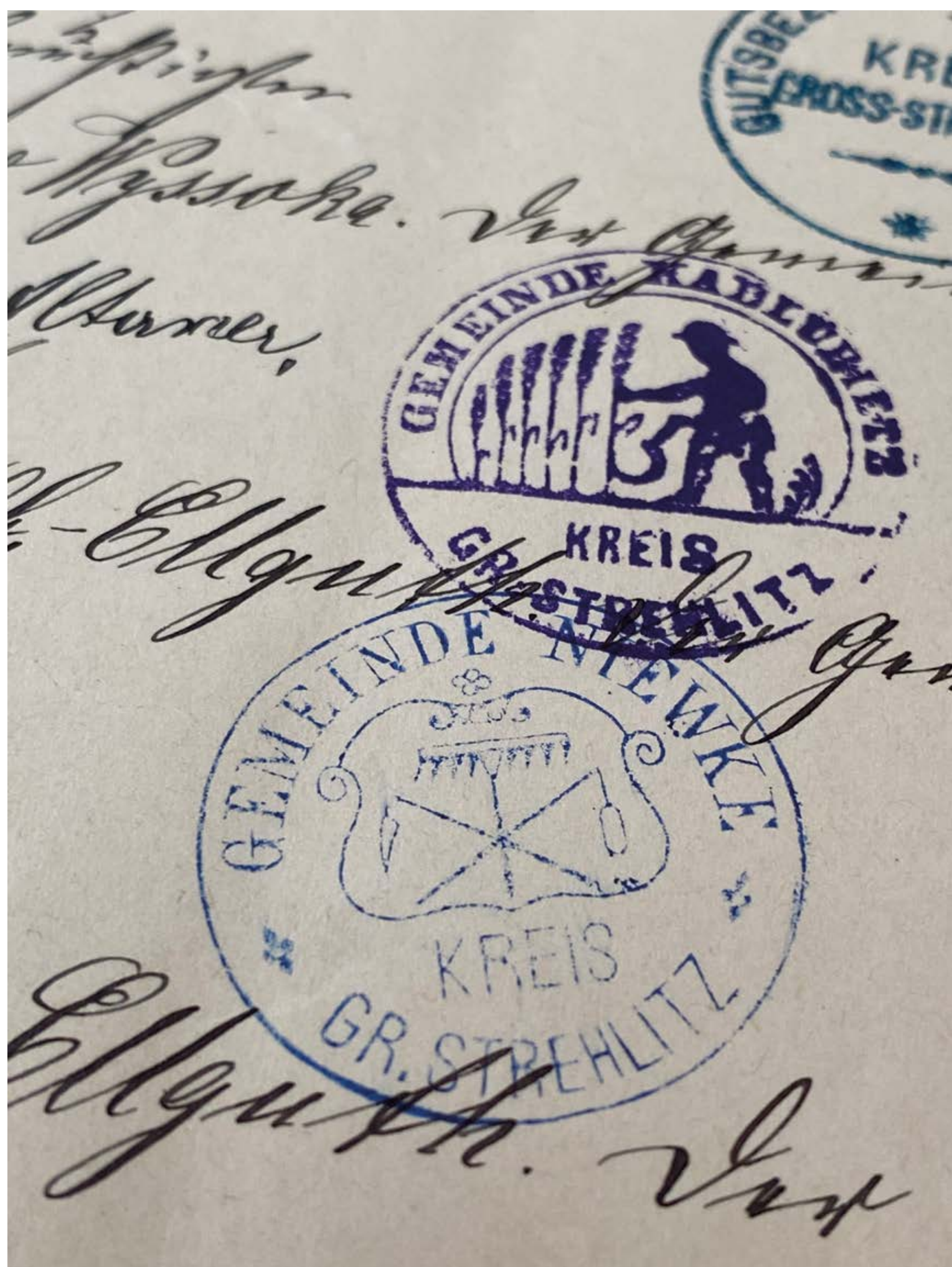
Opracowanie:
Aleksandra Starczewska-Wojnar

Funkcje komunikatywne pieczęci

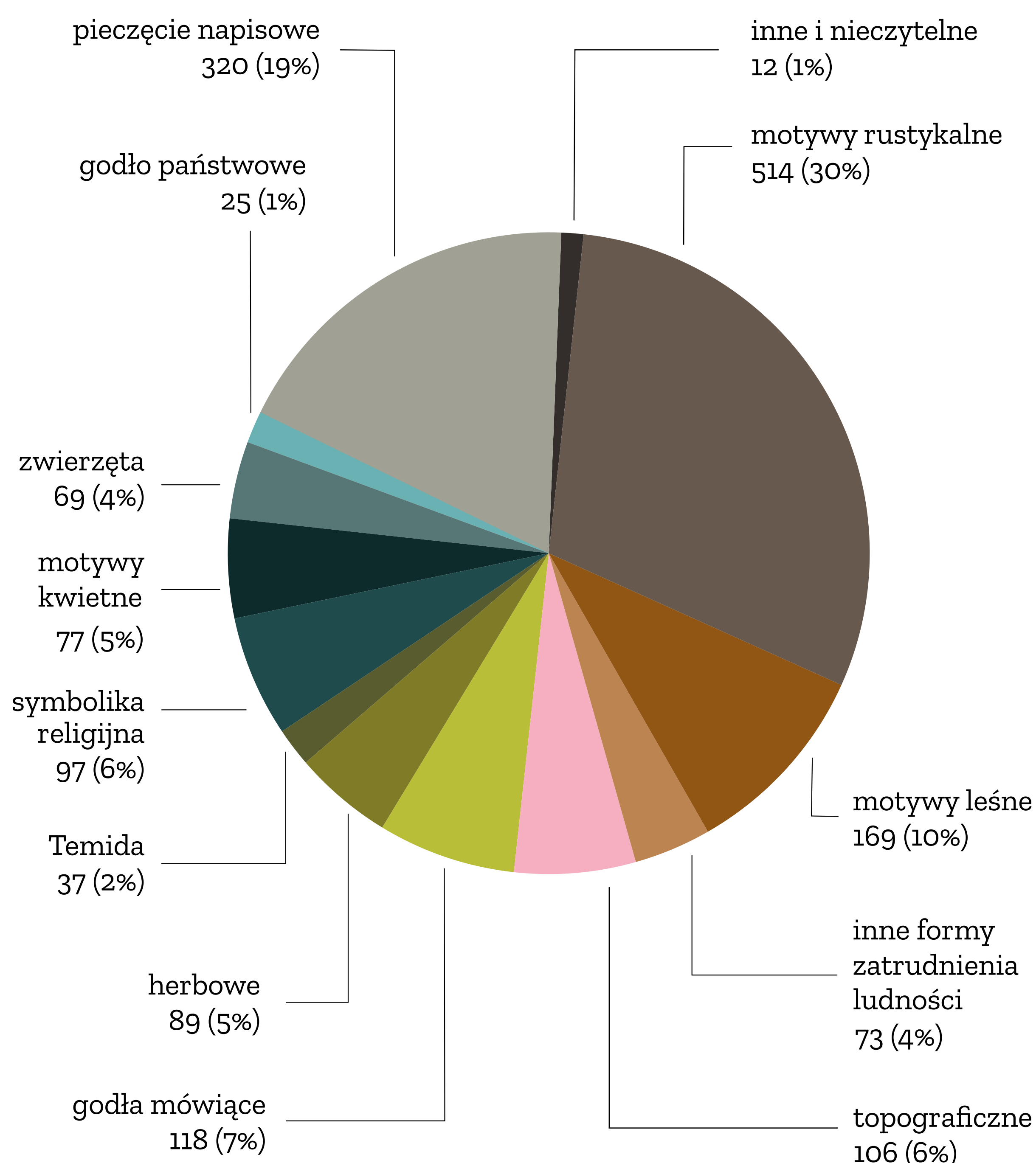
Pieczenie gminne stanowią niezmiernie ciekawy materiał badawczy, pozwalający wniknąć nie tylko w sferę kultury prawnej i materialnej Śląska, ale też w sprawy związane z obyczajowością, sposobem myślenia oraz wierzeniami ludności. Potrzeba tworzenia symboli i posługiwania się nimi, wynikająca z ludzkiej psychiki, w społecznościach ludzi prostych, początkowo niepiśmiennych, mogła znaleźć wyraz właśnie na pieczęci gminnej. Wiele z pieczęci opatrzonych było symbolami, które odbiorca był zdolny odczytać i identyfikować ze swoją społecznością. Powszechne było wykorzystywanie symboli rustykalnych i leśnych, nawiązujących do podstaw bytu odbiorcy treści pieczęci.

Wizerunek, który został utrwalony na pieczęci gminnej, jest dla współczesnego obserwatora czytelnym znakiem tego, co dla naszych przodków było ważne w życiu codziennym, jakie prace dominowały w wiejskim kalendarzu i jak je wykonywano, jakimi narzędziami się przy tym posługiwano, jakie zjawiska mogły temu towarzyszyć. Rzadziej, choć zapewne z dumą prezentowano owoce codziennego wysiłku: np. ryby złowione przez miejscowych rybaków lub rozmaite wytwory, jakie powstawały w danej wsi w ramach działalności rzemieślniczej czy przemysłowej. Istotną częścią umieszczonych na pieczęci wyobrażeń są też takie, które odwołują się do sfery duchowej, religijnej. Są to postaci świętych, sprawujących szczególną opiekę nad mieszkańcami danej wsi, oko Opatrz-

ności, które nie tylko obserwuje i ocenia ludzkie postęпки, ale i nie pomija krzywd, jakie spotykają człowieka. Oczekiwanie wyższej sprawiedliwości, wiara w jej istnienie w niematerialnej sferze rzeczywistości wyraża się nie tylko w wizerunkach religijnych, ale też w tych, których treścią jest postać Temidy. Stosunkowo niewielka część wizerunków odwołuje się do dawnej przynależności wsi do danej osoby czy zgromadzenia zakonnego oraz do charakterystycznych obiektów czy budowli w miejscowościach. Wydaje się, że pamięć o tych faktach historycznych trwała na wizerunkach pieczętnych siłą tradycji, aż została wyparta z pamięci kolejnych pokoleń wraz z wprowadzeniem pieczęci napisowych.

PODZIAŁ ZBIORU WG TYPOLOGII WIZERUNKÓW

Motywy kwietne i zielne

Płody rolne, zboża, owoce, owoce leśne, kwiaty łąk i pól miały w tradycji ludowej szczególne znaczenie. Symbolizowały dobrobyt, zdrowie i szczęście. Kwiaty oraz zioła w kompozycjach bukietów lub wianków były święcone przez kapłanów i przypisywano im magiczną uzdrawiającą moc. Zdrowie w życiu społeczności wiejskiej było największym dobrem, a wiedza z zakresu ziołolecznictwa była przekazywana w tradycji z pokolenia na pokolenie.

Zwierzęta

Występują również wyobrażenia przedstawiające zwierzęta hodowane w gospodarstwach wiejskich oraz zwierzynę łowną. Znajdujemy na pieczęciach między innymi wizerunki jelenia, dzika, lisa, bociana, konia, koguta, gęsi, owcy czy dzikich ptaków.

Stroszowice, pow. niemodliński (Stroschwitz)

Laskowice, pow. grodkowski (Laskowitz)

Krakówkowice, pow. nyski (Krackwitz)

Gosław, pow. kluczborski (Goslau)

Gorzów Śląski, pow. oleski (Landsberg)

Przydroże Małe, pow. niemodliński (Klein Schnellendorf)

Wojnowice, pow. głubczycki (Wanowitz)

Moszczanka, pow. prudnicki (Langenbrück)

Obrówiec, pow. strzelecki (Oberwitz)

Głogowiec, pow. prudnicki (Glöglichen)

Gospodarka leśna

Gospodarka leśna na Śląsku była kształtowana przez regulacje państwowe. Zarządzenie z 9 kwietnia 1756 r. o nowym „porządku leśnym i łowieckim” zapoczątkowało, a kolejne zarządzenia rządowe z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XVIII w. uszczegółowiły zasady gospodarki leśnej na Śląsku. Zgodnie z nimi należało między innymi przeciwdziałać wykorzystywaniu drewna konstrukcyjnego do celów opałowych. Transport drewna na eksport miał się odbywać drogą wodną. Zapoczątkowano wysiew i nasadzenia w lasach oraz urządzenie lasów jednolitych pod względem struktury wieku i gatunku.

W połowie XIX w. państwowa gospodarka leśna na Śląsku dzięki rządowym reformom, działalności Towarzystwa Leśnego oraz Królewskiej Akademii Rolniczej

w Prószkowie osiągnęła bardzo dobre wyniki, dorównując wzorcowym gospodarstwom leśnym Hochbergów, Praschmów i Schaffgotschów. Lasy podzielono już na początku XVIII wieku w Katastrze Karolińskim na twarde (dęby, buki, graby) i miękkie (sosny, świerki i jodły), takie też drzewa prawdopodobnie przedstawiano na pieczęciach.

Dla usprawnienia łowiectwa oraz opieki nad zwierzyną utworzono strażnice łowieckie ulokowane w pobliżu głównych jej siedlisk. Obowiązkiem służby leśnej było: dokarmianie zwierzyny, niszczenie drapieżników i sprawowanie opieki nad młodnikami.

ARCHIWA
PAŃSTWOWE
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OPOLU

Warmuntowice, pow. strzelecki (Warmuntowitz)

Staniszczce Małe, pow. strzelecki (Klein Stanisch)

Chrzastowice, pow. opolski (Chronstau)

Borzysławice, pow. kozielski (Borislawitz)

Antoniów, pow. opolski (Antonia)

Kolonia Biskupska, pow. oleski (Friedrichswille)

Kłodnica, pow. kozielski (Klodnitz)

Ochodze, pow. opolski (Ochotz)

Paruszowice, pow. kluczborski (Baumgarten)

Jastrzygowice, pow. oleski (Jastrzigowitz)

Kózki, pow. kozielski (Koske)

Roszowice, pow. kluczborski (Roschowitz)

Przybkowice, pow. kluczborski (Prittowitz)

Symbole religijne

Do grupy symboliki religijnej należą pieczęcie z symbolami takimi jak: Agnus Dei, hostia, oko Opatrzności, krzyż i serce. Symbole te najczęściej przedstawiane są w połączeniu z motywami rustykalnymi – narzędziami lub płodami rolnymi.

Kolejną grupą pieczęci są te, na których przedstawiono postać świętego lub świętej patronki. Podstawę kultu świętych stanowiła głęboka wiara i cześć oddawana w społecznościach wiernych, przekazywana w relacjach ustnych i spisanych żywotach. Wierzone, że za sprawą świętych miały się wydarzać cuda – postrzegane przede

wszystkim jako uzdrowienia, ale też jako wszelka pomoc w ochronie przed różnymi niebezpieczeństwami. Pieczęcie z wizerunkiem świętego można powiązać z kultem, jakim otaczano miejscowego patrona, nazwą miejscowości bądź własnością dóbr kościelnych sprzed sekularyzacji. Na pieczęciach przedstawiono św. Mikołaja, św. Jana Nepomucena, św. Jerzego, św. Floriana, św. Jodoka, św. Katarzynę, św. Norberta, św. Michała, św. Jana Chrzciciela, św. Jadwigę, św. Józefa oraz Najświętszą Marię Pannę.

ARCHIWA
PAŃSTWOWE
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OPOLU

Pomorzowice, pow. głubczycki (Pommerswitz)

Oś, pow. oleski (Marienfeld)

Ligota Wielka, pow. kozielski (Gross Ellguth)

Kietlice, pow. głubczycki (Kittelwitz)

Pomorzowice, pow. głubczycki (Pommerswitz)

Opatrzność, pow. kozielski (Vorsicht)

Ucieszków, pow. kozielski (Autischkau)

Sucha Psina, pow. głubczycki (Zauchwitz)

Przewóz, pow. kozielski (Przewos)

Polska Cerekiew, pow. kozielski (Polnisch Neukirch)

Kubice, pow. nyski (Kaundorf)

Góra św. Anny, pow. strzelecki (Annaberg)

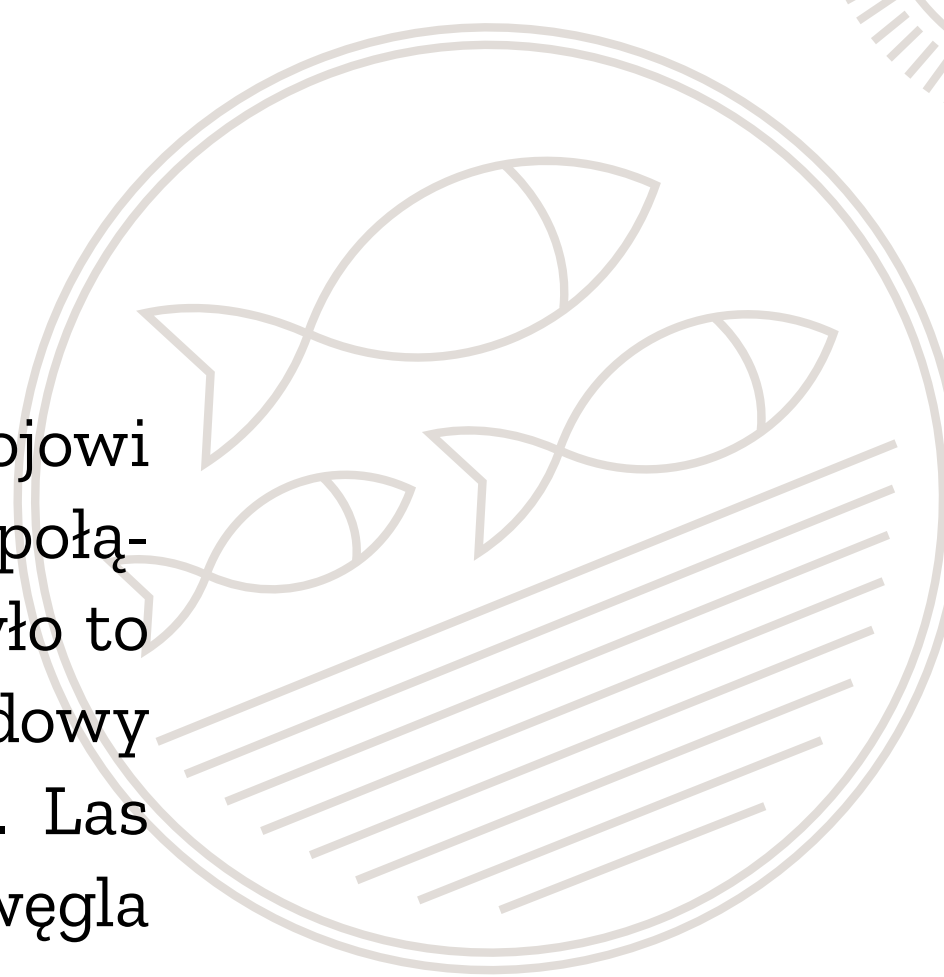
Groszowice, pow. opolski (Groschowitz)

Inne formy zatrudnienia

Pojawiają się również symbole, które nawiązują do prowadzonej gospodarki rybnej, hutnictwa czy młynarstwa.

Gospodarka stawowa rozwijała się przede wszystkim w okręgu opolsko-niemodlińskim oraz kluczborsko-lublinieckim. Gospodarka stawowa stanowiła nie tylko domenę dworską, ale prowadzona była też przez chłopów. Utrzymywane przez nich stawy, nastawione na produkcję narybku, uzupełniały braki dworskich stawów odrostowych. Pod koniec XVIII w. stawy stanowiły własność zamożniejszych kmieci, sołtysów, młynarzy oraz karczmarzy. Ważną rolę w życiu gospodarczym zajmowało

hutnictwo, którego początki sięgają XVIII w. Rozwojowi hutnictwa sprzyjały zasoby rud darniowych. W połączeniu z rozległymi kompleksami leśnymi stworzyło to podstawę do założenia zakładów hutniczych i budowy urządzeń do uszlachetniania żelaza – świeżarek. Las dostarczał podstawowego surowca opałowego – węgla drzewnego. Wszystkie zakłady hutnicze zlokalizowane były nad rzekami, a bieżąca woda z rzek lub specjalnie konstruowanych kanałów służyła do przepłukiwania rudy i napędzania młotów oraz miechów kuźniczych. Na rzekach budowano tamy i koła wodne.

ARCHIWA
PAŃSTWOWE
ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OPOLU

Mechnica, pow. kozielski (Mechnitz)

Mionów, pow. prudnicki (Polnisch Müllmen)

Ligota Fyrlądzka, pow. niemodliński (Ellguth Friedland)

Wiostowa, pow. niemodliński (Floste)

Stare Więckowice, pow. oleski (Wienskowitz)

Rzędziwojowice, pow. niemodliński (Geppersdorf)

Radostynia, pow. prudnicki (Radstein)

Chomiąza, pow. głubczycki (Komeise)

Twardawa, pow. prudnicki (Twardawa)

Lubienia, pow. opolski (Sacken)

Radawie, pow. oleski (Radau)

Krasowa, pow. strzelecki (Krassowa)

Nowa Kuźnia, pow. opolski (Neuhammer)

Topograficzne

Najbardziej charakterystyczną cechą pieczęci wiejskich jest realizm. Rytownik, sporządzając tłok pieczęci, podstawowe elementy składowe jej godła odtwarzał na podstawie widzianych przez siebie obrazów, dlatego kościoły i budynki na rysunkach są podobne do oryginalnych budowli. Zazwyczaj wizerunek kościoła pojawia się na pieczęciach gmin, w których znajdował się kościół parafialny. Będąc centralnym punktem życia wsi był też znakiem identyfikacyjnym. Ciekawym zjawiskiem jest

to, że w miejscowościach, które były siedzibą parafii, nie zawsze umieszczano wizerunek kościoła na sigillum. Niektóre z wizerunków na pieczęciach nie sposób wprost zidentyfikować i prawdopodobna funkcja budynku (na przykład bażaniarnia) musi być ustalona na podstawie literatury przedmiotu. Oprócz budynków na pieczęciach umieszczano również motywy rzeki lub wzgórza.

Podborzany, pow. strzelecki (Waldhäuser)

Wysoka, pow. oleski (Wysoka)

Łowoszewo, pow. oleski (Lowoschau)

Sławoszewo, pow. głubczycki (Amaliengrund)

Babice, pow. głubczycki (Babitz)

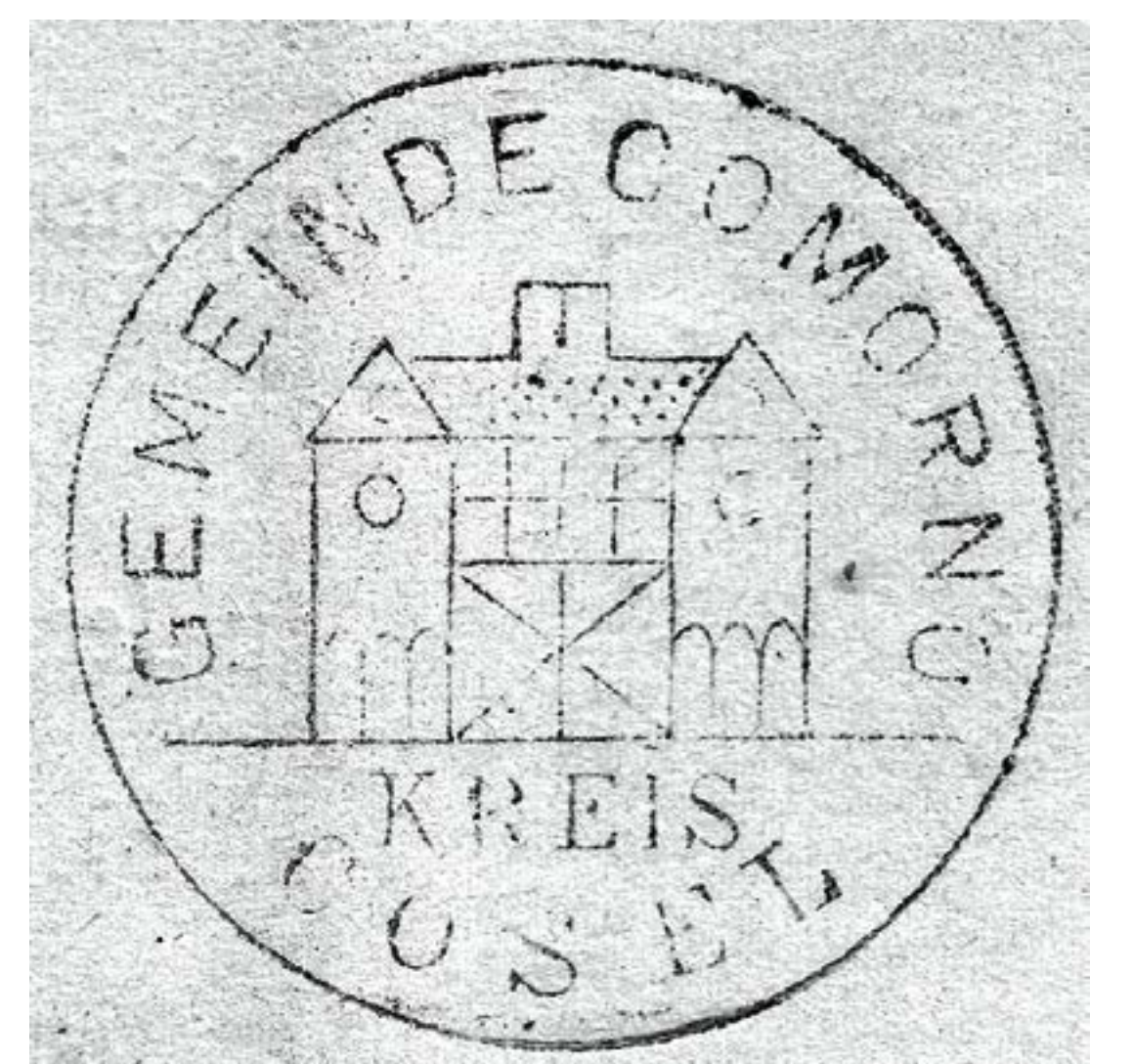
Kamionek, pow. strzelecki (Klein Stein)

Bodzanowice, pow. oleski (Bodzanowitz)

Grudynia Wielka, pow. kozielski (Gross Grauden)

Komorno, pow. kozielski (Comorno)

Tułowice, pow. niemodliński (Tillowitz)

Cwiercie, pow. prudnicki (Schwärze)

Kościeliska, pow. oleski (Kostellitz)

Biała-Zamek, pow. prudnicki (Zul Schloss)

Motywy kwietne i zielne

Płody rolne, zboża, owoce, owoce leśne, kwiaty łąk i pól miały w tradycji ludowej szczególne znaczenie. Symbolizowały dobrobyt, zdrowie i szczęście. Kwiaty oraz zioła w kompozycjach bukietów lub wianków były święcone przez kapłanów i przypisywano im magiczną uzdrawiającą moc. Zdrowie w życiu społeczności wiejskiej było największym dobrem, a wiedza z zakresu ziołolecznictwa była przekazywana w tradycji z pokolenia na pokolenie.

Zwierzęta

Występują również wyobrażenia przedstawiające zwierzęta hodowane w gospodarstwach wiejskich oraz zwierzynę łowną. Znajdujemy na pieczęciach między innymi wizerunki jelenia, dzika, lisa, bociana, konia, koguta, gęsi, owcy czy dzikich ptaków.

Stroszowice, pow. niemodliński (Stroschwitz)

Laskowice, pow. grodkowski (Laskowitz)

Krakówkowice, pow. nyski (Krackwitz)

Gosław, pow. kluczborski (Goslaw)

Gorzów Śląski, pow. oleski (Landsberg)

Przydroże Małe, pow. niemodliński (Klein Schnellendorf)

Wojnowice, pow. głubczycki (Wanowitz)

Moszczanka, pow. prudnicki (Langenbrück)

Obrowiec, pow. strzelecki (Oberwitz)

Głogowiec, pow. prudnicki (Glöglichen)

Herbowe

Pieczone z motywem herbowym zawierają wyobrażenie wskazujące na herb właściciela wsi. Znajdują się na nich zarówno herby, jak i symbole godności urzędów.

Najpowszechniejsze są wizerunki herbowe wskazujące na własność kościelną. Krzyż lub gwiazda w różnych odmianach umieszczone są na pieczęciach miejscowości, które przed sekularyzacją należały do dóbr zakonnych. Znajdujemy też pozostałości herbów rodziny Paczeńskich, Franckenberg, Sedlnitzky, Naefe und Obischau, Mettich, Strachwitz czy Renard.

Zębówice, pow. oleski (Zembowitz)

Temida

Wizerunki umieszczane w polu pieczęci urzędowej sołtysa odwoływały się zarówno do lokalnych symboli, jak i elementów o treści ponadregionalnej. Doskonałym przykładem jest tutaj kwestia zaakcentowania funkcji sądu gminnego, jaką pełnili przedstawiciele samorządu wiejskiego w osobie sołtysa i ławników. Na niektórych pieczęciach umieszczony został jeden z najbardziej oczywistych symboli prawa, jakim jest starożytna bogini sprawiedliwości – Temida lub jej rekwizyt – waga.

Lany, pow. kozielski (Lohnau)

Chocianowice, pow. oleski (Kotschanowitz)

Lewice, pow. głubczycki (Löwitz)

Lubniany, pow. opolski (Lugnian)

Ścinawa-Wieś, pow. prudnicki (Steinau Dorf)

Laniec, pow. kozielski (Lanietz)

Gadzowice, pow. głubczycki (Schmeisdorf)

Szydłowice Śląski, pow. niemodliński (Schedlau)

Dzierżysław, pow. głubczycki (Dirschel)

Godła państwowe

Choć używanie godła państwowego na pieczęci gminnej było zakazane, sporadycznie wizerunek ten pojawiał się jednak na omawianym obszarze. Znamienne jest, że pieczęcie te stosowane były w krótkim okresie czasu, po czym zostały wycofane z obiegu i zastąpione pieczęcią napisową lub wizerunkową.

Pieczone napisowe

Pieczone napisowe pojawiły się w połowie XIX w. i zastępowały wcześniejsze pieczęcie wizerunkowe. Najczęściej tworzone były według zunifikowanego wzoru dla całego powiatu. Posiadały napis zawierający nazwę miejscowości lub określający nazwę gminy i przynależność do powiatu. W pojedynczych przypadkach napis podkreślony był delikatnym ozdobnym ornamentem.

Kolonia Łomnicka, pow. oleski (Tellsruh)

Sidzina, pow. grodkowski (Hennersdorf)

Stare Miasto, dziś część Białej, pow. prudnicki (Altstadt)

Żelazna, pow. grodkowski (Märzdorf)

Lubiatów, pow. grodkowski (Lobedau)

Sławięcice, pow. kozielski (Slawentzitz)

Bogacica, pow. oleski (Bodland)

Sławoszów, pow. głubczycki (Amaliengrund)

Budzów, pow. oleski (Busow)

Stare Czaple, pow. kluczborski (Alt Tschapel)

Godło mówiące

Ciekawą grupę w zachowanym materiale sfragistycznym stanowią pieczęcie z godłem mówiącym, czyli odwołującym się do nazwy miejscowości. Wizerunek na pieczęci nie zawsze odwoływał się do faktycznej etymologii nazwy miejscowości, ale do skojarzenia, jakie nasuwała nazwa. Wizerunki nawiązywać będą zarówno do niemieckich nazw miejscowości, jak i funkcjonujących nazw miejscowych w języku polskim.

Pojawia się tu np.: pęto kielbasy na pieczęci Kielbasina (Alt Kielbaschin), ryby na pieczęci Rybarzy (Fischerei), koziołek na pieczęci Starego Kozła (Alt Cosel), kuźnia na pieczęci Kuźniczki (Kuschnitzka), kobyła na pieczęci Kobylna, winorośl na pieczęci Pomorzowiczek (Alt Wiendorf), róża na pieczęci Roźnowa Górnego (Ober Rosen), koło na pieczęci Radyni (Raden).

ARCHIWA
PAŃSTWOWE

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W OPOLU

Stare Kozle, pow. kozielski (Alt Cosel)

Stara Wieś, pow. głubczycki (Neu Wiendorf)

Kuźniczka, pow. kozielski (Kuschnitzka)

Kielbasin, pow. oleski (Alt Kielbaschin)

Bruny, pow. kluczborski (Brune)

Rybarze, pow. kozielski (Fischerei)

Równa, pow. głubczycki (Roben)

Pomorzowiczki, pow. głubczycki (Alt Wiendorf)

Jastrzębie, pow. kozielski (Habicht)

Rozumice, pow. głubczycki (Rösnitz)

Dąbrowa, pow. niemodliński (Dambrau)

Lipniki, pow. grodkowski (Lindenau)

Kobylna, pow. opolski (Kobyllno)